

11.02.24 р. – Ч.32(76). 9. Лоза М. Ольга Басарабова: Альманах “Гомону України”. – 1975, арк. 128. 10. Дядюк М. Ольга Басараб-Левицька: трагедія 1924 року // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. 11. ДАЛО, Ф.271(Дирекція поліції у Львові). Опис 1, справа 880. 12. ДАЛО, Ф.1 (Львовское воеводское управление). Опис 52, справа № 285. 13. Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН. – 1949. – С.347. 14. Суровцева Н. Спогади. – Київ, 1996. 15. Діло. – Львів. – Ч.72. – 1.04.1925 р.

Б.М. Галайко

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національного університету “Львівська політехніка”

ДО ПИТАННЯ БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

© Галайко Б.М., 2007

Простежено на основі історичних джерел бойові акції Української військової організації у 1920-х роках, коли УВО діяла як підпільна армія в боротьбі за Українську державність.

On the bases of historical sources the fighting actions of Ukrainian Militari Organisation were of observed in 1920s, when UMO operated as underground army which struggled for Ukrainian statehood.

У 1920 р. на завершальному етапі українських визвольних змагань після численних невдач української сторони та окупації українських етнічних земель військами сусідів (більшу частину українських земель загарбала більшовицька Росія; Галичину, Волинь, Холмщину, Підляшшя захопила Польща; Північну Буковину – Румунія; Закарпаття – Чехословаччина) постало гостре питання зміни методів та тактики боротьби. Частково це було реалізовано в часі першого Зимового походу взимку 1920 р., коли було здійснено партизанський рейд військом УНР тилом більшовиків. Натомість в Галичині в середовищі українських військових зародилась ідея створити підпільну військову організацію для продовження боротьби за здобуття Української державності та підтримки бойового духу українського населення. Так виникла Українська Військова Організація (УВО).

Діяльність УВО і досі залишається малодослідженою, неоднозначно трактованою тематикою, маловідомою для широкого загалу. У повоєнний період за кордоном з'явилися діаспорні дослідження В. Мартинця [10], З. Книша [6–9; 12–13] та П. Мірчука [11], однак у них відбилися певна політична заангажованість та необ'єктивність. Поряд з тим дослідники посилаються на низку публікацій в часописах “Шлях перемоги” та “Визвольний шлях”. В сучасній Україні стосовно тематики УВО слід відзначити дослідження І. Васюти [1], І. Гаврилів [2, 3], А. Кентія [5; 6]. У цій роботі простежуємо бойові акції УВО впродовж 1920-х років в Галичині.

Найбільший резонанс в українському суспільстві мали саме силові дії націоналістів, в яких можна простежити певне поєднання диверсійно-терористичних акцій бойовиків УВО та їх політичного розголосу.

Українська військова організація була нелегальною військово-революційною формацією, яка постала у 1920 р. заходами військовиків різних українських армій. В тому часі в Наддніпрянській Україні тривала партизансько-повстанська війна проти московсько-більшовицької влади, справа Галичини ще не була остаточно вирішена в міжнародній політиці. У цей момент в Празі влітку 1920 р. відбувся з'їзд представників українських військових організацій за кордоном, на якому йшлося про створення всеукраїнської військової організації, а у вересні 1920 р. у Львові створилась

тимчасова Начальна Колегія УВО (О. Навроцький, В. Целевич, М. Матчак, Я. Чиж, Ю. Полянський), яка з приїздом з-за кордону полковника Є. Коновальця (20.07.1921) була перейменована на Начальну Команду УВО на чолі з Є. Коновальцем [15]. А. Кентій стверджує, що Є. Коновалець та його однодумці започаткували УВО як регіональне об'єднання, розраховуючи з часом поширити його впливи і діяльність на всі українські землі [6, с. 33].

Після визвольних змагань 1917–1920 рр., коли чвари і розбрат панували у середовищі національно-державницьких сил українства, нечисленна на той час УВО на чолі з полковником Є. Коновальцем першою кинула виклик окупантам українських земель, стала на шлях безкомпромісної боротьби за відновлення Української державності [6, с. 11].

На початках УВО об'єднувала військових з різними політичними поглядами, які входили до різних політичних партій і походили з різних регіонів України. Однак згодом почав чітко виділятися націоналістичний ухил спрямування організації.

Керівним органом Організації була Начальна команда на чолі з Начальним командантом, яка складалась з бойового, політичного, розвідувального та організаційного рефератів на чолі з відповідними референтами. Основною територією активної діяльності УВО була Галичина, яку було поділено на 13 округ, округи – на повіти, з окружними і повітовими комендантами на чолі (на 1922 р. – 58 осіб) [14, с. 143]. Кожна місцева команда УВО в організаційному плані складалась з організаційної, бойової, політичної та фінансової референтур. У зв'язку із виїздом за кордон Є. Коновальця та кількох членів Начальної команди у 1922 р. через переслідування поляками у Львові було створено Крайову команду УВО на чолі з полковником А. Мельником [7, с. 20–21; 3, с. 13]. Окрім того, УВО мала свої представництва (експозитури) в інших містах (Краків, Гданськ) та країнах (Литва, Чехословаччина, Німеччина та ін.).

Стало зрозуміло, що на перспективи продовження війни та активних відкритих військових дій на теренах України не варто розраховувати. Тому діяльність УВО мала набути передусім диверсійно-підривного спрямування стосовно польського окупаційного режиму. А замах члена УВО С. Федака (“Смока”) у 1921 р. на Юзефа Пілсудського та львівського воєводу Казимира Грабського засвідчив, що в арсеналі Військової організації з'явився ефективний засіб тиску на польську адміністрацію [6, с. 35]. І. Гаврилів стверджує, що Федак стріляв лише у воєводу, бажаючи вбити його як представника окупаційної влади і цим актом показати Пілсудському, що українці не погодяться із входженням Галичини до Польщі [2, с. 9–10].

Загалом діяльність УВО здійснювалась в активних і пасивних формах спротиву польській окупаційній політиці в Західній Україні. До активних форм опору належали терористичні акти проти польських посадовців, які були найбільш вороже налаштовані проти українців, а також проти самих українців, які відкрито співпрацювали з поляками і зраджували українські інтереси; проведення еспропріаційних акцій з метою захоплення коштів для потреб Організації та подальшої боротьби; нищення державного майна і комунікацій; поширення нелегальної літератури і преси. Пасивний опір втілювався переважно через бойкот політичних (вибори, перепис населення, опір набору українців до польського війська), економічних та інших заходів польської адміністрації.

Варто зазначити, що в діяльності УВО можна виділити певне збільшення і спади активності, зокрема різке збільшення активності Організації протягом 1922 – початку 1923 рр. пояснюється невизначеністю стану Галичини на міжнародній арені, а різкий спад після 1923 р. – рішенням Ради амбасадорів про передачу українських земель Польщі і заходами польської влади, що втілювалися в арешти значної кількості членів УВО [14, с. 144].

Особливо активним у діяльності УВО був її бойовий реферат при Крайовій Команді. Саме він, відповідно до наказів згори, розробляв і проводив значні бойові акції, які набували резонансу на лише в країні, а й за її межами.

Після замаху 1921 р. і диверсійно-саботажної діяльності 1922–1923 рр. УВО продовжувала демонструвати свою силу і незгоду із станом справ низкою подальших гучних терористичних актів, які здійснювались індивідуально чи кількома бойовиками. Серед них слід виділити атентати (замахи на життя) та т. зв. “екси” (експропріаційні акти з вилучення коштів).

Виправдовуючи терор, УВО наголошувала, що "...усіма засобами й методами будемо боротися з нашим займанцем та послідовно намагатимемося відірвати українські землі від Польщі". При тому зазначалось: "УВО не ставить терористичної діяльності як виключного свого завдання... УВО є революційною організацією, основним завданням якої є пропагувати думку загального революційного зриву українського народу із остаточною метою створити власну національну об'єднану державу". Обґрунтовуючи силові методи діяльності: терор, бойкот, саботаж тощо увести постійно посилалися на міжнародну практику, коли ірландський рух опору чи Польська організація військова на чолі з Й. Пілсудським використовували бойові методи у національно-визвольній боротьбі [3, с. 16]. За словами пропаганди УВО, акти терору мали "...рятувати честь народу, підносити престиж організації, підносити революційного духа мас, підтримувати енергію провідників, підривати віру в ворога і в могутність займанської держави, ширити паніку і дезорієнтацію у рядах ворога, відсепаровувати українську суспільність від польської" [10, с. 72].

Велика увага приділялась політичним атентатам як доказу протесту української громадськості проти поневолення та привернення уваги до цієї проблеми усього світу.

Так, широкого розголосу супроти т. зв. "хрунівства" (свинства, зрадництва) набула справа журналіста Сидора Твердохліба, який з початком польської окупації українських земель почав пропагувати лояльність українців до польської держави на шпальтах газети, що виходила українською мовою за польські кошти та активно агітував взяти участь у виборах до польського сейму, хоч українська громадськість бойкотувала їх. Вбивство Твердохліба виконали члени УВО Іван Пасіка та Садовський з допомогою Дзіковського в Кам'янці Струмиловій 15 жовтня 1922 р. [13, с. 13–16].

А 5 листопада 1924 р. члени УВО Теофіль Ольшанський та Микола Ясінський спробували вбити президента польської держави Станіслава Войцеховського під час його візиту до Львова. Хоча кинуті бомби не вибухнули, поліції не вдалось схопити справжніх атентатчиків. Натомість польська поліція заарештувала єврея Штайгера й хотіла усю вину перекласти на нього і комуністів, однак Ольшанський виїхав за кордон і повідомив про скоєний замах, що набрало резонансу у всьому світі [13, с. 41–45].

Великим голосним актом індивідуального терору як протесту проти колонізації української молоді було вбивство членами УВО польського шкільного куратора Собінського 19 жовтня 1926 р., який активно проводив заходи щодо нищення українського шкільництва. На лаві підсудних опинились Іван Вербицький та Василь Атаманчук, яких було засуджено на кару смерті, і ще 17 членів УВО, хоча акція була здійснена молодими членами УВО Романом Шухевичем та Богданом Підгайним, на слід яких польська поліція так і не вийшла [12, с. 27].

Члени УВО провели й багато менш значних політичних терактів: вбивство поліційного агента у Стрию, яке виконали Теодор Улицький і Нагорняк, вбивство польського жандарма в Добростанах коло Львова, ліквідація станиці польської поліції в с. Фірлеєві Рогатинського повіту, замах на тернопільського воєводу [12, с. 28].

З відомих широких акцій УВО виділяються події 1 листопада 1928 р. у Львові. У цей день після панахиди в соборі Св. Юра відбулася багатотисячна демонстрація з нагоди десятої річниці проголошення Західно-Української Народної Республіки. Коли польська поліція спробувала розігнати демонстрантів, то озброєні члени УВО, що знаходились серед мітинуючих, відкрили вогонь. Лише прибуття підмоги допомогло поліції придушити виступ, бо демонстранти в запалі готові були роззброїти частину поліції і, можливо, розпочати боротьбу за владу в місті. Однак керівництво УВО не було готовим до такого розгортання подій [6, с. 46].

Експропріаційні акти члени УВО почали проводити з ініціативи сотника Юліана Головінського ("Юлько", "Юрик", "Дубик"), який протягом 1924–1926 та 1930 рр. був Крайовим Комендантом УВО. Головною метою цих акцій було вилучення державних грошей для потреб УВО та продовження визвольної боротьби, а також для моральної мобілізації української громадськості та підриву авторитету польської влади. Для реалізації цих актів Головінський створив спеціальну групу бойовиків з різних місцевостей Західної України, які мали належний вишкіл та бойовий досвід – т. зв. "Летючу бригаду". До складу останньої входили поручник Іван Паславський, Микола

Ясінський (“Льолько”), Андрій Оленський, сотник Омелян Сенік, В. Шумський, Василь Атаманчук, Микола Ковалисько, С. Букало, Дмитро Дубаневич, А. Медвідь, Володимир Лупуль, Прокіп Матійців, Володимир Моклович, Роман та Ярослав Барановські. Крім того, під час конкретного бойового завдання до акції могли долучатись бойовики бойового реферату місцевої команди УВО з певного району для кращого орієнтування на місцевості [4, с. 29–52].

Для виконання “ексу” визначені бойовики з’їжджались в умовлений час на наперед визначене місце, виконували напад і негайно повертались на своє місце проживання і здебільшого намагались створити собі певне алібі (про перебування у зовсім іншому місці, що знаходилось далеко від місця нападу). Перед акцією проводилась широка підготовча робота: збирались відомості про обіг коштів, їх рух, відбувалось докладне стеження за можливими пунктами нападу, працівниками поштових відділень тощо.

Протягом 1924–1925 рр. відбулось багато таких експропріацій: напади на поштові вози під Калушем 30 травня та 28 листопада 1924 р., напад на головну пошту у Львові 28 березня 1925 р., напади на поштовий віз під Богородчанами та на скарбовий уряд (фінансовий відділ) у Долині влітку 1925 р., напад на поштовий віз поблизу містечка Дунаїв, напад на поштовий уряд у Познанщині [9, с. 63–69; 4, с. 29–52].

Після арешту Головінського у 1928 р. у зв’язку із вбивством Собінського “екси” припинились. Їх нова хвиля почалась у 1928 р. з наказу наступних Крайових Комендантів УВО полковника Романа Сушка (“Сич”) (1927–1929) та Омеляна Сеніка (“Урбан”, “Грибівський”) (1929–1930). Вже в липні 1928 р. було здійснено напад на поштовий уряд на вулиці Глибокій у Львові.

З поверненням Омеляна Сеніка в березні 1929 р. було організовано напад на листоношу у будинку на вулиці Городоцькій у Львові. Для виконання останнього один з членів УВО Стефанія Кордуба (дочка львівського професора Кордуби) під вигаданим ім’ям Полі Бронфман винайняла житло у польської родини і подала на свою адресу грошову посилку, а коли мав прийти листоноша, що розносив гроші, бойовики УВО Ярослав Любович та Роман Мицик, які в цей час мали знаходитись в квартирі, повинні були його знешкодити та відібрати усі гроші. Однак напад закінчився невдачею, в його ході Любовича було вбито, а Мицика заарештовано й засуджено на сім років тюрми. Попри те похорон Любовича перетворився на масову антипольську демонстрацію української молоді, в ході якої дійшло до збройної сутички з польською поліцією [12, с. 146].

Омелян Сенік усунув Романа Барановського і призначив бойовим референтом в Крайовій Команді УВО Романа-Осипа Біду і доручив організувати терористичну акцію на Східні Торги (“Таргі Вєходнє” – торгово-господарська виставка у Львові на яку з’їжджались купці та промисловці зі всього світу) з метою нагадати усім, що Львів є українським містом. Акцію було проведено 7 вересня 1929 р., того дня відбулись вибухи в приміщенні дирекції Східних Торгів, на залізничному вокзалі та у Стрийському парку недалеко від виставки. Польська поліція, володіючи певною інформацією про УВО від своїх агентів (ним був на кінець 1920-х років, як потім з’ясувалось, Роман Барановський, хоч підозрювали й інших осіб, зокрема й Романа Сушка), швидко заарештувала усіх причетних до цієї справи. На лаві підсудних в 1930 р. опинилось 17 осіб, з яких 8 було засуджено до ув’язнення на різний термін [10, с. 5–13, 54; 12, с. 141–142].

Після утворення у 1929 р. Організації Українських Націоналістів постала проблема входження УВО до ОУН. Для виконання цього завдання Крайовим провідником ОУН та водночас Крайовим Комендантом УВО в 1930 р. було призначено Юліана Головінського, особу, що користувалась великим авторитетом у краї. Саме ним була зорганізована чергова велика бойова акція, яку виконала боївка УВО на чолі з Зиновієм Книшем (“Рене”, “Роберт”, “Яворський”), який до цього часу займав пост бойового референта у Крайовій Команді УВО. 30 липня 1930 р. вони вчинили напад на поштовий віз під Бібркою. Під час нападу було вбито польського поліціанта і хоча була забрана значна грошова сума, однак при відступі українських бойовиків було вбито Гриця Пісецького. Польська поліція і цього разу невдовзі заарештувала учасників акції та причетних до неї осіб, яких через рік було засуджено [9, с. 139–143; 12, с. 245–246]. Поряд з тим у 1930 р. відбулась широка саботажно-диверсійна акція в Галичині, очевидно зорганізована керівництвом

УВО-ОУН, хоч, наприклад, З. Книш у своїх спогадах стверджує, що вона була інспірована референтурою Юнацтва ОУН, мережа якої вже була розгалужена в краю [8, с. 92–94, 144].

Слід також зазначити, що діяльність УВО не була спрямована лише проти Польщі, а проти іншого ворога українців того часу – московсько-більшовицького окупаційного режиму. З метою створення підпільної антирадянської організації ще у 1920 р. було відряджено на Наддніпрянщину членів УВО І. Андруха та М. Опоку, однак їх було викрито і знищено. Незважаючи на провал, Є. Коновалець й надалі намагався втілити в життя цю ідею. А те, що з розгортанням репресій наприкінці 1920-х років у Радянському Союзі заарештованих українців часто звинувачували у належності до різних націоналістичних організацій дає підстави стверджувати, що певна організована антибільшовицька підпільна діяльність все ж таки існувала [12, с. 155–229].

Наприкінці 20-х років ХХ ст. УВО покликала до життя ОУН – політичну організацію нового типу, радикалізм і безкомпромісність дій якої за втілення в життя національного ідеалу не мали аналогу в українській історії. Діяльність УВО і ОУН в Західній Україні у 1920–1930-х роках була важливою складовою частиною національно-визвольного руху в цьому регіоні, стратегічна мета якого полягала у звільненні українських земель від польського панування, об'єднанні з Наддніпрянською Україною, створенні Української Самостійної Соборної Держави (УССД) [6, с. 11]. З початком 30-х років ХХ ст. усю діяльність перебирає на себе нещодавно створена ОУН, а члени УВО стають її активними учасниками.

Підсумовуючи діяльність УВО в 1920-х роках можна говорити про те, що Військова Організація своїми бойовими акціями, терористичними діями і пропагандистською роботою, незважаючи на низку невдач, завоювала прихильність радикально налаштованих верств українського суспільства західноукраїнських земель, особливо молоді, закріпила у їхній свідомості потребу продовження боротьби за національне визволення від іноземного панування. Поряд з тим діяльність УВО привернула увагу міжнародної спільноти до становища українців в Західній Україні та до українського питання загалом.

1. Васюта І. *Політична історія Західної України (1918–1939)*. – Львів, 2006. – 335 с. 2. Гаврилів І. *Консолідація українських сил у боротьбі за суверенітет Галицької республіки // Військово-науковий вісник*. – Львів, 2005. – Вип. 7. – С. 3–16. 3. Гаврилів І. *УВО: підпільна армія в боротьбі за державність // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Держава та армія”*. – 2006. – №572. – С.11–17. 4. *Говорить Підгір'я: Розповідь Володимира Мокловича, колишнього бойового референта Окружної Команди УВО в Станіславові / Списав Зиновій Книш*. – Чикаго, 1958. – 104 с. 5. Кентій А. *Нарис історії Української Військової Організації (1920–1928)*. – Київ, 1998. – 80 с. 6. Кентій А. *Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956: Історико-архівні нариси*. – Т.1: *Від Української Військової організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942*. – К., 2005. – 332 с. 7. Книш З. *Власним руслом. Українська Військова Організація від осені 1922 до літа 1924 року*. – Торонто, 1966. – 184 с. 8. Книш З. *Дрижить підземний гук (Спогади з 1930 і 1931 років у Галичині)*. – Вінніпег, 1953. – 348 с. 9. Книш З. *Дух, що тіло рве до бою... (Юліан Головінський, Крайовий Комендант УВО)*. – Вінніпег, 1951. – 199 с. 10. Книш З. *Справа Східних Торгів у Львові. Срібна сурма: Збірник III*. – Торонто, б.р. – 206 с. 11. Мартинець В. *Українське підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму*. – Б.м., 1949. – 349 с. – LXXVI. 12. Мірчук П. *Нарис історії Організації Українських Націоналістів*. – Т.1: 1920–1939. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк, 1968. – 642 с. 13. *Срібна сурма: Спогади й матеріали до діяння Української Військової Організації: Збірник I*. – Торонто, б.р. – 128 с. 14. *Срібна сурма: Статті й матеріали до діяння Української Військової Організації: Збірник II. Початки УВО в Галичині*. – Торонто, б.р. – 167 с. 15. *Українська Військова Організація: Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні*. – Львів, 2000. – Т.9. – С. 3340–3342.